

Література:

1. Турчак А.Л. Ставлення студентів до занять фізичною культурою у загальнокультурному і професійному розвитку особистості /Матеріали конференції II Міжнародної наукової інтернет-конференції «Сучасні проблеми підвищення рівня життя в умовах глобалізації» (8 грудня 2017 р., Опале – Бердянськ – Тбілісі – Слов'янськ – Кропивницький), 2017; с - 234., Електронний ресурс. Режим доступу: ISBN 978-8362683-68-0.
2. Туржанська І.Д. Альбер Камю: філософія абсурду/ Туржанська І.Д. // Матеріали науково-технічної конференції / Вінницький національний технічний університет /– Вінниця, НТКП ВНТУ. Інститут Конфуція (2024). Електронний ресурс. Режим доступу: <https://ir.lib.vntu.edu.ua/handle/123456789/42933>
3. Лукашенко М.В. Сенс життя в юнацькому віці / Лукашенко М.В, Корольова Н.Д., Пуляруш В.В., Шпакова Н.А. // XX науково-практична конференції вищих медичних закладів освіти вінницького регіону: Матеріали доповідей (м. Вінниця, 15 червня 2004 р) – Київ – Вінниця: академія медико-технічних наук України, Вінницький національний медичний університет ім. М.І. Пирогова. –2004. – С. 23-26.
4. Психологічні детермінанти самореалізації особистості / О. Коропецька // Психологія особистості. - 2010. - № 1. - С. 115-123. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ро_2010_1_17 Олесь Коропецька Психологічні детермінанти самореалізації особистості. Психологія особистості. 2010. № 1
5. 50 видатних творів. Філософія/Том Батлер-Боудон; Пер. з англ. Н. Лавської. – К.: Вид. група КМ-БУКС, 2022. – 496 с. – ISBN 978-966-948-625-7.
6. Алан Уотс Книга о табу на знание о том, кто ты Пер. с англ. – К.: «София», Ltd. 1995. – 320 с. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://psylib.org.ua/books/uotts02/txt00.htm>

ОСВІТА ЯК САМОПІЗНАННЯ

Куртий О.Я.

*Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка,
м. Дрогобич, Україна*

У широкому смислі слова освіта постає процесом набуття індивідом образу і подоби людини, процесом становлення власне людської суб'єктивності. Зазвичай освіту тлумачать як навчання і виховання: здобуття знань про світ (навчання) та «прищеплення» відповідних цінностей (виховання). Насправді ж усе набагато складніше. Варто розглянути освіту як дійсний спосіб самопізнання.

За свідченням доксографів, на запитання «Що на світі є найтяжчим?» Фалес Мілетський відповів просто: «Пізнати самого себе». Сократ, як відомо, саме на цьому питанні акцентував увесь свій спосіб філософствування. «Пізнай самого себе» – напис на фронтоні храму у Дельфах. А ось В.В. Бібіхін інакше перекладає цей напис з старогрецької інакше: «Впізнай себе. Це ти».

У контексті цих зауважень самопізнання не варто тлумачити звужено – як зосередження на особливостях свого «я», на уподобаннях, рисах характеру, звичках. Не треба самопізнання розуміти лише як інтроспекцію, як зосередження на собі самому.

Найважче, але й найпотрібніше для людини – *впізнавати себе у світі*. Де саме? У чужих, ворожих соціальних структурах чи інституціях? До речі, і в них також: вони – твій спотворений та вкрай відчужений образ. А де ж шукати та віднайти свій справжній образ, образ *самого себе справжнього*? У культурі, у класичній високій культурі як культурі високого. Уся така культура – для тебе і *про тебе*, саме про тебе, унікального і любимого. Тільки є одна умова: з нею *треба зустрітись*. І зустрічатись повсякчас. Суцільно. Дихати саме нею. І тоді виявиться, що музика Моцарта, Баха, Бетховена – постає способом

саморуку, саморозгортання та інтонованості твоєї душі, без неї твоя – *сама твоя* – душа вже не може дихати. Дихати свіжим і справжнім повітрям духу. Твори світової літератури – це все про тебе. Твоє дзеркало. Ти бачиш себе в ньому з усіма своїми гріхами, недоліками, але – й достоїнствами.

Недаремно В.Г. Белінський, аналізуючи трагедію Шекспіра «Гамлет», зауважував, що Гамлет – це життя людське, це людина, це ви, це я, це кожен з нас... Ось саме до такого розуміння, до такого *переживання* має доводити учня кожна зустріч з культурою в освітньому процесі. Що, власне, і постає вихованням як таким.

За такого розгортання справи ти *впізнаєш себе у світі людини, пізнаєш себе* – ще не знайденого, незавершеного, але такого, що крок за кроком набуває образу і подоби людської. Стаєш у мученицьких спробах такою людиною. І цей процес – невичерпний. Саме тут відкривається нам істинна безконечність – буття і самого себе.

Однак може виникнути досить складне запитання. Виховання як живлення духом починається з перших моментів народження дитини. І якщо виховання тлумачити к самопізнання, то *хто* ж насправді пізнає (впізнає) себе з самого початку онтогенезу, адже ще не сформувалось власне «я»? Спробуємо поміркувати над цим.

Дитинка – новонароджене немовля – сприймає оточуючий її світ лише в міру *власної активності*. При цьому її активність, як це не парадоксально, є відверто зняряддевою. Тобто – суто *людською*, не тваринною. Найближчі дорослі постають життєво необхідними *органами* (і в цьому сенсі – зняряддями) її, дитинки, життєдіяльності, якими вона досить активно керує, спочатку для забезпечення своїх суто вітальних нужд. Одразу ж утворюється певна спільність, *«освітня спів-буттєва спільність»* (тут і спів-буття, і справжня *подія*, щось гранично значиме), якщо вжити вдалий концепт відомого психолога В.І. Слободчикова. І в контексті цієї спільності дитина крок за кроком освоює, розпредметнює специфічно людські форми, способи спілкування і діяльності, вона *зріднюється* з ними. Вони одразу ж перекидаються «назовні», крізь них і саме ними дитинка бачить речі і ситуації. Цей процес неперервний, кумулятивний. Саме так, у процесі *спільно-розподіленої діяльності* (концепт культурно-історичної школи у психології) й відбувається формування суб'єктивності, людської душі. Хіба це не самопізнання? Хіба це не виховання?

Якщо ж істотність виховання тлумачити як деяку *«соціалізацію»* (як адаптацію індивіда до цінностей і норм існуючого соціуму), то жодного самопізнання ми не побачимо. Лише засвоєння чогось зовнішнього, чужого, якому треба підкорюватись. Якщо ж виховання вбачати у засвоєнні тих чи інших «цінностей», то яким чином у їх змісті можна побачити своє, віднайти себе? Перебування чогось у статусі «цінності» не передбачає розпізнання «ти-подібного» та «воно-подібного» буття, якщо вживати терміни філософії Мартіна Бубера. Адже самопізнання відбувається лише за ситуації *зустрічі* з «ти». Не адаптації, не підкорення, а саме **зустрічі**, де працює не логіка причиновості, детермінізму, а все трапляється як *одкровення*. Одкровення змісту певної реальності, у якому ти впізнаєш самого себе.

Річ у тім, що людина з самого свого народження *саму себе* «знаходить» *поза собою*, поза своїм тілом – у по-людськи влаштованому світі стосунків і речей, обставин і ситуацій. І те, що було «поза собою», стає своїм, о-своєним, стає собою. Для дитинки *зустріч* (за М. Бубером) зі світом так чи інакше стає *зустріччю з собою*. Саме це й є, на наше переконання, найбільш істотним, важливим у процесі виховання.

Зазвичай розводять навчання і виховання – ніби це якісь різні процеси, які, звісно, треба тримати у єдності. Проте головне у навчанні – вчитися бути людиною, ставати людиною. А по суті це й виступає вихованням. Вихованням як навчанням, навчанням як вихованням. Якщо пригадати слушну думку Мартіна Гайдеггера, то виходить, що вчитися аж ніяк не означає певним чином поповнювати багаж знань, озброюватися корисною для подальшого життя інформацією, а вирушати в путь, протягом якого *наші справи та вчинки* (тобто *вся* наша природа, *істота*, а не просто свідомість, інтелект) *приводиться* у

відповідність. З чим? – А з тим, що для нас у тому чи іншому випадку *звернене за істиною*. Тобто приводити себе у відповідність не просто з чимось зовнішнім, покладеним перед нами, а з таким якимось дивним, загадковим, яке мало того, якимось звернене до нас, *звертається до нас*, а й здійснює це «за істиною», за *своєю істиною*.

Таким чином, той зміст, із яким індивід має привести себе у відповідність у процесі виховання, обов'язково повинен бути *зверненим* до суб'єкта. Якщо такого звертання (з боку змісту) немає, то виховання виглядатиме простою адаптацією до чогось суто зовнішнього. Але й потрібне *звертання з боку самого суб'єкта*, інакше зміст не увійде у самі структури його душі, не зачепить істотні виміри його натури. На нашу думку, подібне звертання до зверненого до нас повинно бути притаманне і вихователю, і вихованцю. Це має бути спільність, *єдність у звертаннях*. Лише тобі може відбутися *зустріч* із тим, що повинно проникнути в душу, зачепити душу. Тому потрібно йти назустріч, бути готовим до зустрічі зі суттєвим, істотним (а не просто прагматично корисним) щоб, власне, **зустрітися із самим собою**.

Може виникнути певне непорозуміння. Де ж шукати самопізнання у навчальних предметах природничого циклу? З гуманітарними дисциплінами нібито все ясно, а як бути з природничими? Відомий вчений Юрій Афанасьєв якимось сказав, що ми вчимо дітей у школі математики, а треба – *вчити математикою*. Цю тезу можна розгорнути: вчити історією, вчити літературою, вчити біологією і так далі. Саме так можна доводити навчання до самопізнання. На нашу думку, і математика, і фізика, хімія та біологія певним чином істотно причетні до самопізнання. Ось так влаштований світ, у якому я живу, такими є його закони, які непереборні і сильніші за мене. Яким же чином к такому світі могло з'явитись моє «я» і чи є місце в світі для мене? З іншого боку, у процесі зустрічі з подібними навчальними предметами може виникнути відчуття, що я таки здатний розв'язувати складні, спочатку незрозумілі завдання. Значить, я до чогось таки здатний! Треба тільки докласти зусиль. Мабуть, без докладання зусиль, зосередженості, напруження власної волі і в іншій справах я нічого путнього зробити не зможу...

А географія дозволяє відчувати свій зв'язок з Батьківщиною та свою причетність до великого світу інших країн та народів. Вивчення з історії повинно доводити учня до переживання – «Це ж моя біографія!». Як казав Гегель, історія філософії показує нам не становлення чужих нам речей, а *наше власне становлення*. Ось де істинне самопізнання! Якщо ж зазвичай всі предмети викладаються і вивчаються як певні «чужі нам речі» (котрі, можливо, колись нам знадобляться в житті для використання), то самий навчальний процес відбувається у відчуженій від живої суб'єктивності учня формі.

Якщо освіта піднімається (або заглиблюється) до самопізнання, вона набуває своєї дійсної сутності та призначення. Тільки таким чином можна піднятися над собою, *зростати*, зустрічаючись із самим собою ще невідомим, не знайденим. Тут – і тільки тут – може відбуватися самозміна, без якої й відсутнє виховання як таке і навчання як таке. Само-виховання й є саме вихованням. Талант та мистецтво вихователя полягає виключно у доведенні виховної ситуації до подібного розгортання.

Взагалі виховання – якщо й наука, то не в звичайному смислі. Швидше воно постає справжнісіньким мистецтвом. Недаремно відомий педагог та письменник Симон Львович Соловейчик називає педагогіку *наукою про мистецтво виховання*.

Освіта повинна бути **доведена до само-пізнання**. Власне, вона має і з цього починатися. Скажемо наступним чином: освітній процес має йти вглиб, *заглиблюватись* до самопізнання.

Фалес Мілетський, за свідченням доксографів, на запитання «Що у світі легше за все?» відповів: «Давати поради іншим». Саме такою – вкрай *полегшеною* – й є наша звичайна позиція у вихованні: даємо поради, робимо зауваження, читаємо нотації, напучуємо, повчаємо. А ось великий Гете якимось зауважив, що йому вкрай ненависним є все те, що тільки повчає, а не збагачує і не розширює його діяльність. Варто пильно вслухатись в думку мудрої людини. Справжнє навчання і виховання, освіта за своєю

істиною є там і тоді, коли відбувається *розширення і збагачення* діяльності людей, причому таке збагачення і розширення, яке супроводжується неодмінним *впізнанням самого себе* у нових змістах, у нових реаліях, у нових творах, у нових ситуаціях. Впізнанням себе, пізнанням себе, віднаходженням себе. Адже дитина прагне *усюди бути вдома* (таке прагнення М. Гайдеггер називає ностальгією). Отже, завдання вчителя полягає насамперед у тому, щоб створювати для дитини ситуації (і відчуття, переживання) *перебування у власній домівці*, розширюючи її крок за кроком до цілого світу, світу людини. Людський світ у багатоманітності своїх вимірів має бути саме *домівкою людини*.

ФЕНОМЕН ДИТИНСТВА У СОЦІОКУЛЬТУРНИХ КОНТЕКСТАХ: «IN VITRO» ДО «IN VIVO»

Марченко О. В.

*Дніпровський державний університет внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна*

Дитинство являє собою особливий стан соціокультурного розвитку, коли біологічні закономірності, пов'язані з віковими змінами дитини, проявляють себе, підкоряючись у тій чи іншій мірі регулюючому та визначальному впливу соціального чинника. У своєму змістовному визначенні, це проєкт фізичного зростання, освоєння соціокультурного простору, пізнання себе, творчої самореалізації, особистісного вибору. При цьому вплив соціуму й усталеної у суспільстві культури, в міру дорослішання, дедалі активніше визначає особливості життя дитини та її індивідуальності. Метою дитинства в цілому і кожної окремо взятої дитини є дорослішання. Але ця ж мета – дорослішання дітей (суб'єктивно має іншу спрямованість – забезпечити це дорослішання) – виступає головною і для дорослого світу. Наразі проблема стосунків дорослих і дітей набуває ширшого соціокультурного контексту, ніж узвичаєна проблема «батьків і дітей». Культура дитинства є двошаровою. Один її прошарок – культурні форми, які створюють дорослі для дитини, другий – форми її власної діяльності. Творчість дорослих дає змогу дитині долучатися до здобутків історії культури, опанувувати їх і, таким чином, через проєкти розпредметнення ставати людиною, особистісно значущою на кожному відрізьку часу. Креативна діяльність дитини слугує розвитку її творчих здібностей у доступних кожному етапу дитинства межах. Творча діяльність дітей сама по собі є вибірковою, вона не просто копіює дорослу творчу активність, а й у найвній формі викристалізовує в останній деякі архетипічні структури.

Дитина у процесі, яка у процесі дорослішання змушена вести діалог із первісно зашифрованою для неї складною сигніфікацією культури, створює власну картину світу, дає ім'я і привласнює значення кожному предмету оточуючого світу. Дитина конструює власну систему смислів предметного світу, що оточує її, а потім приміряє ці смислові конструкції до різних контекстів дорослого світу та здійснює безперервну сигніфікативну корекцію. Культурація дітей опосередковується артефактами. Артефакт зазвичай мислиться як матеріальний об'єкт – щось виготовлене людиною. В антропології вивчення артефактів пов'язують із вивченням матеріальної культури на відміну, скажімо, від вивчення поведінки чи уявлень людини. Дотримуючись подібної інтерпретації, поняття про артефакти легко віднести до категорій знарядь, але це нам мало що дає. За своєю природою артефакти одночасно й ідеальні (понятійні), і матеріальні.

Артефакти й системи артефактів у культурі дитинства не існують ізольовано. Вони є реальними лише по відношенні до «чогось», що різні автори називають ситуацією, контекстом, діяльністю. Контекст визначається як ситуація в цілому, тло, середовище навколо конкретної події. Уявити контекст, як те, що оточує, можна у вигляді концентричних кіл, що являють собою різні рівні контексту. Увага зазвичай спрямована на те, що в середині, що можна назвати завданням або діяльністю, в якій беруть участь певні індивіди. Цей образ, імовірно, більш відомий у зв'язку із працею Урі